

HUDI JÓZSEF

Pápay Sámuel hagyatéka mint történeti forrás*

Pápay Sámuel, az első rendszerbe foglalt magyar nyelvű irodalomtörténet szerzője életének földrajzi kereteit néhány ponttal jelölhetjük a történelmi Magyarország térképén. A Balaton-felvidék festői szépségű tájáról indult: Pápay János református tanító gyermekeként Felsőörsön született 1770. március 8-án, tanulmányait helyben, majd Kassán (1788–1789), jogi tanulmányait Egerben folytatta (1791–1793), és Pesten szerzett ügyvédi diplomát (1796). 1796–1800 között az egri líceumban tanított magyar nyelvet és irodalmat. 1800 nyarától 1827. május 31-én bekövetkezett haláláig Pápay élt. 1802-től a devecseri uradalom ügyészeként, majd pár év múlva a gróf Esterházy család pápai, devecseri és ugodi uradalmának főügyészeként tevékenykedett.

Veszprém vármegye főispánja 1801-ben a megye tiszteletbeli főügyészévé, 1804. június 28-án pedig táblabírájává nevezte ki, ami lehetővé tette számára a vármegyei politikai és kulturális közéletben való részvételt. 1805-ben megnősült: János öccse feleségének húgát, a nálánál 12 évvel fiatalabb Kondé Amáliát vette feleségül. Házasságukból hat gyermek született, közülük a hagyatéki osztály idején négyen éltek, de csak kettő érte meg a felnőttkort.¹

Az elmondottak alapján egy szabályos köznemesi hivatali karrier történetének körvonalai sejlenek föl, valójában azonban egy különleges életpálya áll előttünk, melyet egyedivé tesz az, hogy Pápay Sámuel az apja elvesztése után, 19 évesen áttért a katolikus hitre, s ezzel elnyerte gróf Esterházy Károly (1725–1799) egri püspök, Pápa földesura, majd annak örökösei támogatását. A püspök tanári katedrával, az utódai pedig uradalmi tiszti állással biztosították egzisztenciáját. Mivel az uradalmi tiszti, majd főtiszti állás jobban jövedelmezett, mint a vármegyei közigazgatási szolgálat, feltehetőleg nem is gondolt arra, hogy vármegyei hivatalt vállaljon.

* A szerző a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának (Pápa) igazgatója.

1 Életrajzát közli: FENYÉRI Gyula, *Pápai Sámuel*, Tudományos Gyűjtemény, 1828. I, 122; BADICS Ferenc, *Az első magyar irodalomtörténetírő*, ItK, 7(1897), 1–15; SZIKLAY János, *Veszprém város az irodalomban és művészetben*, Celdömölk, Óvári Ferenc kiadása, 1931, 265; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, X, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkiadó Hivatala, 1905, 379–381; HORVÁTH Elek, *Pápay Sámuel emlékezete*, I–III, Pápai Hírlap, 33(1936), dec. 5., 2; dec. 12., 1–2; dec. 19., 2; Uő, *Irodalmunk elfeledett harcosa*, Erdélyi Helikon, 14(1941), 167–174; HUNGLER József, *Pápay Sámuel*, Veszprémi Szemle, 1(1957)/1, 75–78; Uő, *Utószó = PÁPAY Sámuel, A magyar irodalomtörténeti eszmérete*, reprint kiadás, Veszprém, 1986, [487–492]; HARMATH István, KATSÁNYI Sándor, *Veszprém megye irodalmi hagyományai*, Veszprém, Veszprém Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, 1984 (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 10), 265; *Veszprém megyei életrajzi lexikon*, főszerk. VARGA Béla, Veszprém, Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlése, 1998, 390–391.

Táblabírói kinevezése lehetővé tette számára, hogy a törvénykezés mellett közigazgatási, jogi és nyelvészeti szakértőként is részt vegyen a megyei közéletben, bekapcsolódjék a nyelvújítási mozgalomba, részt vegyen a modern magyar nemzeti nyelv és kultúra kialakításában.

Két jelentős munkát is letett az asztalra: 1807-ben a megye által felállított szakbizottság tagjaként *Észrevételek...* címmel egy tervezetet készített, melyet a megye nyomtatásban is kiadott, és a többi megyének is megküldte. Pápay Kazinczynak, a „Haza Fő Litteratorának” is elküldte munkáját, s ezzel egy életre szóló barátság vette kezdetét.²

Első munkájában Pápay a magyar nyelv polgári igazgatásra történő alkalmazására tett javaslatokat. Nyelvészeti felfogásának kifejtése után egy szakszótárt is összeállított, amely a latin szakkifejezések magyar megfelelőit tartalmazta.³ A kötet nem számított rendkívüli újdonságnak, hiszen 1805 óta, amikor a törvények⁴ a magyart tették a megyék közigazgatási nyelvénél, először Pesten, majd azt követően számos megyében kineveztek hasonló bizottságokat, amelyek javaslataikat elkészítették, több esetben kinyomatták és eljuttatták egymáshoz. Pápay ilyen irányú megbízatása (1806. szeptember 1.) szintén a pesti, pontosabban a Pest megyei kezdeményezés folytatása volt, melyet Kerényi Ferenc példás feldolgozásából ismerünk.⁵ Míg Pest megye ad hoc-bizottságában Révai Miklós, a veszprémi Pápay Sámuel számított nyelvészeti szakértőnek.⁶ Az *Észrevételek...* jelentőségét a munka szakszerűsége és színvonala mellett az adja, hogy javaslatainak egy része átment a gyakorlatba, és – a pesti szótárhoz hasonlóan – évtizedek múltán is hatott.⁷

2 Pápay Sámuel levele Kazinczy Ferencnek, Pápa, 1807. jún. 2. = *Kazinczy Ferenc levelezése*, V, közzét. VÁCZY János, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1894, 42–43. Pápay levelében megírja, hogy a munkát „a’ tisztbéli Magyarságról próbaképpen készítette”, a megye kinyomatta és az ország összes megyéjének megküldte. Kazinczy csak nagy késéssel, 1808. jan. 5-én kapta kézhez Pápay levelét és munkáját, s még aznap a rá jellemző módon válaszolt neki. „Leveled és ajándékok ma ért kezemhez. Munkádat rég olta ismerem, becsülöm, csudálom. Szerencsésebben e’ tárgy körül senki nem dolgozott, senki nem dolgozhat. Ne vedd ezt hízelkedésnek” – írta levelének elején. *Uo.*, 271.

3 *Észrevételek a’ magyar nyelvnek a’ polgári igazgatásra, és törvénykezésre való alkalmaztatásáról, az oda tartozó kifejezések’ gyűjteményével, mellyeket a’ haza eleibe terjeszt Veszprém vármegye, Veszprém, özvegy Számmer Klára betűivel, 1807.* A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei könyvtárában B. I. 260. raktári szám alatt található példány címlapjának belső oldalán a könyvtár-igazgató (Tóth Ferenc) a következőket jegyezte fel: „Tekintetes Pápai Sámuel Úr, Tekintetes Veszprém Vármegye Tábla Birája, és a Pápai Uradalom első, és igen érdemes Fiscalissa, mint ezen Munka egyik Készítője ajándékozta a Pápai Ref. Collegium Bibliothecájának. Pápán Maius 23dikán 1807ben.” Ha figyelembe vesszük, hogy a munkát a vármegye az 1807. bőjtmás (március) 4-én Pápán tartott közgyűlésén fogadták el, a Számmer nyomda viszonylag rövid idő alatt kinyomtatta a kéziratot. Veszprém megye javaslatait a hivatalosan megkeresett törvényhatóságok még fölvehették a követi pótutasításokba, hiszen I. Ferenc 1807. ápr. 5-ére Budára hívta össze az országgyűlést, amely dec. 15-én fejezte be munkáját.

4 Az 1805. évi IV. törvénycikk a magyar nyelv használatáról. A törvénytár digitális kiadása, melyet a következőkben is használunk: *1000 év törvényei*, <http://www.1000ev.hu/> (2014.11.05)

5 A „tisztai szótár” ügyéről: KERÉNYI Ferenc, *Pest megye irodalmi élete (1790–1867)*, Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002 (Előmunkálatok Pest Megye Monográfiájához, 3), 30–35.

6 *Uo.*, 30–31.

7 *Uo.*, 35.

Pápay második munkája, az ifjúságnak szánt *A magyar literatura' esmérete* című kézikönyv a *Magyar Minerva* című sorozat IV. köteteként 1808-ban szintén Veszprémben jelent meg. Már teljesen önálló, egri jegyzeteire épülő alkotás, amely többféle szempont együttes érvényesítésével a honfoglalástól, vagyis Pannónia megszállásától három kort („időkerületet”) elkülönítve a jelenkorig tekintette át a széles értelemben vett literatúrát: a magyar nyelven készült írásműveket. Az első korszak a reformációig, a második a reformációtól II. Józsefíg terjedő időszakokat ölelte fel. Harmadik korszaknak a II. József halála után eltelt időt értette. Saját korára tekintve a magyar literatura további fejlődését többek közt a magyar nyelv tanításától, országossá tételétől, a könyv- és újságírás, a könyvkereskedelem és a nemzeti színjátszás előmozdításától várta, melyhez a rendektől és a királyi udvartól egyaránt támogatást remélt.⁸ Művének kézírata már évek óta ott lapult íróasztala fiókjában, s talán sosem lát napvilágot, ha a hasonló terveket dédelgető Révai Miklós, a pesti egyetem magyar tanszékének tanára 1807-ben váratlanul nem távozik az élők sorából.

Pápay többi munkája, mely kéziratban maradt, többségében Darnay Kálmán (1864–1945) sümegi múzeumába került, s tudomásunk szerint 1945 márciusában a múzeum egész anyagával együtt elpusztult, amikor a gyűjteményt nyugatra menekítő szerelvényt szőnyegbombázás érte a zalaegerszegi vasútállomáson.⁹ Így azt mondhatjuk, hogy Pápay Sámuel tevékenységének, életművének ma csak töredéke ismerhető meg, hiszen nyomtatásban ki nem adott kézíratainak, levelezésének java része örökre megsemmisült. Ezért is különös jelentősége van az irodalomtörténet által eddig nem ismert hagyatéki iratainak, amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában a közgyűlési iratok között találhatóak.

Ha halála évének közgyűlési iratai közt kutatunk, először utolsó jótéteményének bizonyítékára akadunk: 1827. május 6-án Rába Boldizsár vármegyei másodalispán jelenlétében 1000 ezüstforint tőkepenzt adományozott a „Magyar Nemzeti Tudós Társaság” felállítására oly módon, hogy annak évi 6%-os kamatát ő maga vagy utódai kifizetik „azon naptól fogva, mellyenn a' Magyar Tudós Társaságnak valóságos öszveállása ünnepi jelességgel meg-fog tartatni”. Ha a társaság felállítását bármi meggátolná, a tőkepenz a családra visszazáll, mely gondoskodik arról, hogy azt a nemzeti nyelvet előmozdító és terjesztő más intézetre fordítsa.¹⁰ Mivel az eredeti adománylevelet a vármegye az országgyűlési követeknek is megküldte, Pápay nemes tettét az Akadémia alapítását kimondó törvénycikk is megörökítette.¹¹

8 PÁPAY Sámuel, *A magyar literatura' esmérete*, Veszprém, Számmer Klára' betűivel, 1808, 464–484. A fejezet címe: *141.§. Literatúránk' előmozdításának módgyai 's eszközei.*

9 NÉMETH István, *Emlékezés Darnay Kálmánra (1864–1945)*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 2(1964), 5–19, a bombázásról: 8.

10 Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára IV. 1. b. Köz- és kisgyűlési iratok (a továbbiakban: VeML IV. 1. b), 202/1827 (máj. 28.) közgy. sz.: Pápay Sámuel alapítványa a Magyar Tudós Társaság felállítására. Pápa, 1827. máj. 6.

11 *1827. évi XII. törvénycikk: azoknak nevei, a kik a tudós társaság fölállítására, vagy a hazai nyelv terjesztésére is ajánlatokat tettek, az utókor emlékezete végett törvénybe iktattatnak.* A lista szerint Kopácsy József veszprémi püspök 2000, Pápay 1000 ezüstforintot ajánlott fel az akadémia javára. – Az előző, 1827. XI. törvénycikk: *a hazai nyelv művelésére fölállítandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról.*

A hagyatéki eljárás

A hagyatéki eljárást a vármegyei ügyintézés lassúsága miatt csak 1828-ban indították meg, amikor Pápay özvegye egy esztendei betegeskedés után május 15-én, 46 éves korában elhunyt. Legidősebb gyermekük, az akkor 23 éves Pápay Miklós május 19-én a maga és testvérei nevében azzal a kéréssel fordult levélben Veszprém vármegye alispánjához, hogy a hatóság ne idegent, hanem őt nevezze ki testvérei – az 1808-ban született Zsuzsanna, az 1812-ben született Lajos és az 1824-ben született Antónia – gyámjául. Kérését azzal indokolta, hogy három évig az apja mellett gyakornokoskodott, „patvarizált”, most szeptemberben leteszi az ügyvédi vizsgát, s mint prókátor „természet szerént önn igazú törvényes személlyé” válik.¹²

A vármegyei árvadeputáció elnöke, Külley János kanonok a bizottság nevében azt javasolta, hogy a vármegye bízta meg Békássy Ignác pápai járási főszolgabíró és Szép Ábrahám tiszti főügyészt az árvák ingó és ingatlan vagyonának összeírásával, az örökösödési osztály megtételével és a legidősebb testvér gyámmá történő kinevezésével.¹³ A június 2-ai közgyűlés a javaslatot elfogadta, s megbízta a kiküldöttséget a teendők elvégzésével.¹⁴

A hivatalos küldöttség 1828. október 20-án megkezdte a javak összeírását, az osztályt azonban nem végezték el, mivel a kiküldetés zárónapja előtti napon, október 28-án Pápay Miklós a maga és testvérei nevében beadott folyamodványában – kiskorúságukra, együttélésükre, a közös gazdálkodás érdekeire hivatkozva – annak elhalasztását kérte.¹⁵ A kiküldöttség 1829. február 10-én kelt jelentésében számolt be az összeírásról, a gyám kinevezéséről és az osztály elhalasztásáról.¹⁶

1829-től tehát a testvérek nagykorúvá válásáig, a 24. életév betöltéséig a legidősebb testvér, Pápay Miklós látta el a gondviselői feladatokat, ő irányította a gazdálkodást, ő vezette a számadásokat, gondoskodott öccse és húgai neveltetéséről.

Érdemes megjegyezni, hogy Veszprém vármegye „rendei” az *Észrevételek...* c. munkát azzal a kéréssel küldték meg a vármegyéknek, hogy azok „az Ország’ Gyűlésére választott Követtyeik által, a’ szép ’s hasznos Tudományok’ gyarapodására, egy Magyar Tudós Társaságnak fel-állittatását [...] eszközölni méltóztassanak”. Vö. *Értekezések...*, előszó, lapszám nélkül [3].

12 VeML IV. 1. b, 101/1828. (jún. 2.) közgy. iratok. Pápay Miklós folyamodása Veszprém vármegyéhez gyámi kinevezéséért. [Hely nélkül], 1828. máj. 29.

13 *Uo.*, Küllei (Külley) János, az „Árvák dolgaira ügyelő Deputatio Elölülője” javaslata. Veszprém, 1828. jún. 2.

14 VeML IV. 1. a, Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek, 101/1828. (június 2.) közgy. jkv. sz.

15 VeML IV. 1. b, 101/1828. (június 2.) közgy. iratok. Pápay Miklós folyamodványa az osztóztatás elhalasztására. Pápa, 1828. okt. 28.

16 *Uo.* Békássy Ignác pápai járási főszolgabíró és Vecsey Gábor esküdt jelentése kiküldetésük eredményéről. Pápa, 1829. febr. 10.

A hagyatéki összeírás mint történeti forrás

Pápay Sámuel uradalmi főügyész, Győr és Veszprém megyei táblabíró és felesége anyagi helyzetéről, gazdaságáról, lakáskultúrájáról, műveltségéről, könyvtáráról ingó és ingatlan javainak 1828. évi tételes összeírása ad képet. Az inventárium 6 fő tételből áll:

- I. Ingóságok (375 tétel)
- II. Ingatlan javak (1 tétel)
- III. Könyvek (1 tétel; összeírás)
- IV. Tartozások (2 tétel)
- V. Virtuálék (1 tétel)
- VI. Família levelek (1 tétel)

Az *ingóságok* leírása nem szobák, hanem fajtájuk szerint történt. Sorrendjük: bútorok, ruhaneműk, kamrabeli eszközök, kocsiszínbeli és fészerbeli eszközök, „drágaságok” (ezüst- és aranyneműek), pénzek (készpénzben, adóslevelekben), fegyverek, bokrok, üres hordók.

Az *ingatlan* javak között sorrend szerint a belső fundusok, kúriák; városi fundus; külső birtok, nemes földek és rétek szerepelnek.

A *könyveket* külön, nyelvek szerinti csoportosításban, azon belül ábécérendben írták össze, és a kiküldetési beszámoló jelentéshez csatolták.

Takarékos életvitelre utal, hogy a *Tartozások* címszó alatt mindössze a Magyar Tudós Társaságnak felajánlott 2500 váltóforintot, illetve Mohavill [= Manovill] Jakabnak¹⁷ 1828. április 24-én feljegyzett 200 váltóforint követelését tartották nyilván.

Virtuálék címen a Pest megyében, Dunapataj közelében fekvő Bojár és Mikla pusztán lévő zálogos birtokuk szerepel, melyet még kifizetések terhelnek ahhoz, hogy teljesen tulajdonukba kerüljenek. A kb. 16 000 váltóforint vételárnak még kb. egyharmadát kellett megadniuk.

A *családi levéltárat* egy ládában őrizték, melyet Pápay Miklós öregebb testvérként vett gondviselése alá. Az archívum tartalmáról nem készült összeírás. Analógiák alapján arra gondolhatunk, hogy több száz iratot tartalmazhatott.

Az összeírások részletes elemzése nem célunk, nem is feladatunk. Ezt majd a források kiadásakor megteesszük. Annyi azonban már most megállapítható, hogy Pápay Sámuel a kisebb birtokú, több cselédet, szolgát alkalmazó pápai köznemesek közé tartozott. Jobbgyai nem voltak. Meglepő, hogy a hagyatéki iratok rendi státuszáról nem szólnak, neve mellett könyvei összeírásakor szerepel csak az „úr” titulus. Többnyire csak „néhai Pápay Sámuel” formában említik. Más forrásból deríthető ki, hogy ősei 16. századi armális nemesek voltak, és Győr megyéből származtak át Veszprém megyébe. Családjában ő volt az első, aki a tekintélyesebb birtokos köznemesek sorába emelkedett. (Egy további család-történeti kutatás azt is tisztázhatná, hogy utódai szintén az értelmiségi alkalmazotti

¹⁷ A hiba oka, hogy az összeíró bemondás alapján jegyezte fel az adatokat, Manovill Jakab pápai izraelita kereskedő nevét bizonyára félreértette.

pályát választották: Miklós fia veszprémi királyi törvényszéki bíróként, unokája, Pápay Viktor pedig a piarista gimnázium rajztanáraként tevékenykedett.)

Pápay Sámuel hagyatéki összeírása annyiban különleges, hogy a vármegye tisztviselői a teljes vagyont számba vették, hiszen az örökösöknek nem is állt érdekében, hogy bizonyos vagyontárgyakat – miként az szokás volt – még az eljárás megindítása előtt kimentsenek a maguk számára. Az inventárium az életút végén készült „pillanatfelvételnék” tekinthető, amely alkalmas arra, hogy belőle vagyongyarapodásáról, gazdálkodásáról, műveltségéről ismereteket szerezzünk.

Vagyoni helyzetére az ingók és ingatlanok összeírásából következtethetünk. A városban több telke volt: a Devecser utcában és a Ser utcában egy-egy házhelye, melyre árendása építkezett, s használatáért évente meghatározott összegű árendát fizetett. Városi háza az alsóvárosi Akasztó utcában állt, felerészt nád, felerészt zsúp fedte. Három szobája és egy konyhája volt, istálló és fészer tartozott hozzá, az ivóvizet az udvari kút biztosította. E ház Pápay társadalmi státuszához mérten szerénynek tűnik, de vegyük figyelembe, hogy a családja a Fő téren lévő ún. uradalmi fiskális házban lakott.

A városi fundusokhoz a város határában, Böröllő pusztán elszórtan nemes földek és rétek tartoztak. Önálló majorja a közeli Vanyola község határához tartozó Szalmavár pusztán volt, ahol egy szoba-konyhás, kisebb és nagyobb kamrás épület állt, melyhez nagy padlással ellátott, kő alapra és kőoszlopokra épített juhaklok tartoztak. Itt állt a kőből épült és zsúppal fedett méhház is, melyben hét kas tele volt méhekkel, a többi viszont üresen állt. A majort szántók és rétek vették körül. A majorság jelentette gazdálkodásának fő színterét. (A felesége osztályos perével 1810-ben szerzett allódium nagyságát életrajzírója mintegy 600 holdra tette.)¹⁸

Az állatállomány összetétele (1 tehén, 2 ló, 7 sertés és 208 birka) arra utal, hogy az állattenyésztésben a birkákra helyezte a hangsúlyt. A tehén a család tejszükségletét fedezte, a lovakat a kocsi és hintó vontatására tartották.

Jövedelme több forrásból származott: alapját nyilván uradalmi ügyészi fizetése képezte, ehhez járult birtokának jövedelme, emellett borkereskedelemmel is foglalkozhatott, hiszen az összeírt bormennyiség sokszorosán meghaladta a család szükségletét. Erre utal az is, hogy nemcsak saját pincéjében, hanem a Tanárky-féle házban lévő bérelt pincéjében is számos különböző űrméretű boroshordó sorakozott. Pápai, somlói, Balaton-vidéki (badacsonyi, kisörsi, lábdi) bort tároltak a vasabroncsos hordókban. Kisebbséges iccés hordókban űrmös bort is tartottak. 1828 októberében valamivel több mint 60 hektoliternek megfelelő, akóban számításba vett bor volt raktáron.

Pápay magánbanki tevékenységet is nagy buzgósággal folytatott. Megtakarított pénzét kölcsönbe adva kamatoztatta. Készpénz alig volt a háznál (117 váltóforint), adólevélen kihelyezve annál több (20306 váltóforint), adóssága pedig szinte semmi (138 váltóforint 30 krajcár).

Vagyona egy kisebb részét ezüst- és aranyneműekben halmozta fel: az összeírás arany zsebórát, különféle ékszereket, ezüst étkezészetet, nagy mennyiségű (101 darab) kisebb-nagyobb arany ruhagombot említ.

18 Vö. BADICS Ferenc, *Az első magyar irodalomtörténetirő*, ItK, 7(1897), 386.

Könyvtáráról külön is érdemes szólnunk. A lajstromban három nagyobb egységet regisztráltak:

1. a magyar könyveket,
2. a deák (latin) könyveket,
3. a német és francia könyveket, melyeket címük szerint betűrendben, A-tól Z-ig besorolva jegyezték fel. Zárójelben rendszerint megjegyezték a szerző, fordító nevét, majd a darabszámot (kötetszámot). A kiadás éve következetesen hiányzik a tételekből. A leltár a könyvállomány nyelvi megoszlására is rámutat.¹⁹

<i>Nyelv</i>	<i>Tételszám</i>	<i>Darab</i>	<i>%</i>
magyar	208	539	51,6
német, francia	65	353	33,8
latin	98	153	14,6
összesen	371	1045	100,0

Pápay Sámuel könyvtárának nyelvi összetétele (1828)

Felvilágosult tudós táblabíránk és literátorunk könyvtárának összetétele híven tükrözi egyéniségét, ízlését. A világra nyitott, sokoldalú, magát tudatosan fejlesztő, racionálisan gondolkodó, a nemzeti kultúrát előtérbe helyező személyiség könyvtára ez. Pápay érdeklődése a természet- és társadalomtudományokra, a technikára, a gazdaságra, a művészetekre, szinte az élet valamennyi területére kiterjedt. Könyvtárát csaknem haláláig gyarapította. Könyvállományának feltárása lehetőséget teremt arra, hogy összehasonlítsuk más literátorok könyvtárával, például Verseghy Ferencével, akinek 1824-ben felvett könyvleltára 350 tételt tartalmaz.²⁰

A magyar nyelvű könyvek nagy száma arra utal, hogy a nemzeti szép- és szakirodalom minden jelentős művét megvásárolta. A magyar írók közül Baróti Szabó Dávid, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Dugonics András, Édes Gergely, Fáy András, Faludi Ferenc, Gyöngyösi István, Katona József, Kazinczy Ferenc, Kis János, Kisfaludy Sándor, Mikes Kelemen, Pálóczi Horváth Ádám, Verseghy Ferenc, Virág Benedek és Vörösmarty Mihály nevét olvashatjuk könyvei borítóin. Az Urániától kezdve szinte az összes szépirodalmi, vegyes profilú folyóiratot előfizette. A Tudományos Gyűjteménynek 144 száma (füzete) is ott sorakozott a polcain. Külön gyűjteménye volt a nyelvészeti, nyelvújítási kérdésekkel foglalkozó művekből.

19 Feltételezhető, hogy az inventárium kiadásakor a tételek egyenkénti ellenőrzése során az itt közzétett adatok némileg módosulhatnak.

20 Az 1824. évi könyvleltárt kiadta: DEME Zoltán, *Verseghy könyvtára*, Bp., Akadémiai, 1985 (Irodalomtörténeti Füzetek, 113), 9–63. Az 1824-es leltárt az 1810. évi könyvkatalógussal összevetve, összesen 623 tétel alatt sorolta fel Verseghy könyveit. Deme Zoltán névmutatójában nem szerepel Pápay Sámuel neve, pedig az *Észrevételek...* c. munkája megvolt Verseghy könyvtárában, de hibás címmel: *Veszprém Varmegyének Tisztbéli Írásmódgya. Veszprém 1807 in. 8. brosch.; Uo.*, 61. Mivel Verseghy többször megfordult Veszprémben, Pápay pedig többször járt Pesten, joggal feltételezhetjük, hogy személyesen is ismerhették egymást.

Magyarország, Erdély, Európa, Amerika története egyaránt érdekelte. Kedvelte az útleírásokat. A katolikus és protestáns szerzők egyházi, egyháztörténeti munkáit, a vallási toleranciával és a vallási unióval foglalkozó munkákat is beszerezte. Úgy tűnik, hogy a Bibliát nem forgatta, azt a katekizmusok helyettesítették könyvtárában.²¹ Érdeklődött a szabadkőművesség iránt, talán szimpatizált is a mozgalommal. Levelezőpartnerei közül Kazinczy és Verseyhy közismerten szabadkőműves volt. A Pápay által ismert írók közül életük egy-egy szakaszában számosan tagjai voltak valamely páholynak. Pesti évei alatt bizonyára ezekkel a szabadkőműves írókkal is ismeretséget kötött.²² Valószínűleg már ekkor megvette és olvasta a *Freymaurer vagy szabad kőmives rendnek oltalmazása* című vitairatot. Érdeklődése a téma iránt később sem szűnt meg.²³

Gazdálkodóként beszerezte a különféle szakkönyveket, melyek elősegítették a gyümölcsfanevelést, az állattenyésztést, a földművelést, a rétgazdálkodást, egyáltalán: az okszerű gazdálkodást. Több méhészeti szakkönyvet is használt. Gyűjtötte az életvezetési tanácsadó könyveket, izgatta a hosszú élet titka. Statisztikai, jogi, igazgatási, honismertető műveket is vásárolt. Még hadtudományi munkákat is olvasott.

A *latin nyelvű* könyvekből ismerte meg az ókori klasszikus irodalmat, a hazai történelmet, az egyházi és világi jogot, a filozófiát, a mezőgazdaság tudományát, a magyar mezőgazdaság helyzetét, az orvostudomány múltját. Schwantner Márton diplomatikájának latin és magyar kiadását is birtokolta. Itt írták össze Pápai Páriz Ferenc kétnyelvű, illetve Márton József háromnyelvű szótárát is.

A *francia és német* könyvek csoportjában az utóbbiak domináltak, francia nyelvű elvéve akadt közöttük. Ezek közül a fogságba vetett, majd kivégzett XVI. Lajos francia király naplóját és egy, a kormányzás elveiről írott munkát érdemes megemlíteni.

A modern tudomány, irodalom és valóság ismeretét tehát alapvetően a német irodalomból szerezte, melyet gyakran olvasott, bár a nyelvet nem beszélte olyan jól, mint sok kortársa. Még a francia grammatikát is német szakkönyvből tanulta. A francia-aleman bilingvis szótárát éppígy német kiadásból szerezte be, ahogy Franciaország és a francia forradalom történetét is német feldolgozásokból ismerte.

A német szak- és szépirodalmat magyar szempontból válogatta. Ezt bizonyítja, hogy a német nyelvű könyvek jó része Magyarországon jelent meg, tehát a magyarországi német könyvtermés részének tekinthető, másik része olyan, külföldön kiadott kézikönyvekből állt, melyek fő érdeklődési területeihez (irodalom, nyelvészet, történelem, jog, államreform stb.) kötődtek. Példaként említhetjük Fessler Ignác 16 kötetes Magyar-

21 Elképzelhető, hogy bibliájával együtt temették el, vagy az, hogy Miklós fia még az összeírás előtt magához vette a bibliát.

22 Pápay nem szerepel az ismert szabadkőművesek között. Vö. ABAFI Lajos, *A szabadkőművesség története Magyarországon*, Győr, Tarandus, 2012.

23 Helyesen: *A' Frey-Maurer avagy szabad-kőmives rendnek oltalmazása*, Német nyelvből fordítottat a' Felsőbbek engedelméből ki-nyomtatott, Kassa, Ellinger János betűivel, 1792. A mű Johann August STARCK *Apologie des Ordens Freymaurer c.*, 1770-ben kiadott művének fordítása, a fordítás Kazinczy orvosának, Kis Witzay Józsefnek – mások szerint Paksy Szakmáry Simonnak – a munkája. A német evangélikus teológus másik szabadkőműves könyve is megvolt Pápaynak, melyet Pázmándi Horváth Endre ültetett át magyarra: *Theodul' estvéi, vagy a' különböző religio-felek' egybe-engeszteléséről*, Buda, Királyi Magyar Universitas betűivel, 1819.

ország-történetét, Fenyéry–Toldy költészeti antológiáját (*Handbuch der Ungarischen Poesie*), egy 30 kötetes útleírás-sorozatát (*Bibliothek der Reise-beschreibungen*). Meglepő, hogy a német szépirodalmat és filozófiát nem szerezte be. Nyilván azért, mert a pápai református nagykönyvtárban, melynek maga is gyarapítója, jótévője volt, szinte a teljes európai irodalomhoz hozzáférhetett.

Korai halálával értékes szellemi és anyagi örökséget hagyott gyermekeire, akik a felnőtté válás folyamatában csak magukra és egymásra számíthattak. Egyik nekrológjának írója Miklós fiát arra buzdította, hogy édesapja példáját követve, gyarapítsa a magyar irodalmat, de ezzel adós maradt. Így a magyar irodalomtörténet művelése másokra hárult. Pápay literátori működésének korszerű monografikus feldolgozása napjaink irodalomtörténésének feladata.²⁴

24 Munkásságának jobb megismeréséhez fontos hozzájárulás Lőkös István, *Pápay Sámuel irodalomtudományi előadásai = Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SAUDER József, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1974, 873–900; MARGÓCSY István, *Pápay Sámuel és Literatúrája*, It, 62(1980), 377–404.